

Jenny Boumans

Doortje Kals proefschrift als inspiratiebron

Jenny Boumans is gezondheidswetenschapper, afgestudeerd op een onderzoek naar de beeldvorming van mensen met psychiatrische problemen in de media. Zij werkt als onderzoeker bij het Trimbos-instituut waar zij onder andere onderzoek deed naar het concept empowerment, het concept ervaringskennis, levensverhalen van ‘succesvolle zorgmijders’ en zelfbeheer in de maatschappelijke opvang. Zij bereidt een promotieonderzoek voor naar ziekte en creativiteit bij de Universiteit voor Humanistiek.

De subjectwording van mensen met psychiatrische problematiek is een complexe, ambivalente aangelegenheid. Hoewel het een positieve ontwikkeling is dat ‘eigen kracht’ steeds meer aandacht krijgt, ontstaat hiermee ook het risico dat mensen *rücksichtslos* zelfredzaam worden verklaard, dat ervan uitgegaan wordt dat zij altijd op eigen kracht hun leven weten te fiksen. Om meer subject te worden moet er in wezen iets gebeuren in de relatie tussen individu en maatschappij. Het proefschrift van Doortje Kal *‘Kwartiermaken. Werken aan ruimte voor mensen met een psychiatrische achtergrond’* (2001) biedt een indringend en fundamenteel inzicht in juist deze verhouding en alle strijdigheid en wrijving die daarmee gepaard gaan, en is daarmee (ook nu nog) een kritisch antwoord op de dominante tendens tot positivistisch onderzoek binnen de GGz. Kal biedt in haar proefschrift een diepgravende analyse die voor mij als onderzoeker een verademing is te midden van al het zinvolle, maar wel vrij gefragmenteerde onderzoek, bijvoorbeeld naar hulpverleningsinterventies.

Wat Kal in haar proefschrift erg helder (en confronterend) naar voren brengt is dat onze samenleving in de ban is van een specifiek normaliteitsvertoog waarin ‘autonome zelfbepaling’ centraal staat en dat alles wat van die norm

afwijkt, nauwelijks een plaats krijgt. We moeten allemaal maar leuk, succesvol, sociaal, ambitieus, doelmatig en gelukkig zijn. Als je al die dingen niet kan of niet wil, ben je niet normaal, met alle uitstotingsgevolgen van dien. Mensen lijden hieronder, net zo erg als aan de psychische problemen zelf. Kal zegt ‘we kunnen en mogen het vraagstuk rond psychiatrische problematiek niet los koppelen van deze contextuele realiteit. Uitsluiting moet aan de kaak gesteld worden, insluiting moet systematisch worden bevorderd.’

Insluiting is echter niet zomaar een onproblematisch concept. Het normaliteitsstreven van/voor mensen met psychiatrische problematiek biedt relatief gezien weliswaar een kritisch tegenwicht tegen het medisch model waarin mensen worden gereduceerd tot een ziekte, maar Kal schrijft terecht “dat het ‘lid van de wereld worden’ een twijfelachtig genoeg is in een wereld die niet echt ruimte maakt voor het afwijkende”. Oftewel, het moeten assimileren in een eenzijdig op prestaties en succes gerichte maatschappij is wellicht even erg als uitsluiting. Kal maakt inzichtelijk dat fundamentele veranderingen nodig zijn op context-niveau waarbij niet alleen ‘gekte’ maar ook ‘normaliteit’ ter discussie wordt gesteld. “Kwartiermaken is opschorting van het gangbare met het oog op toegang voor het vreemde”, concludeert ze.

Kals proefschrift draait in feite niet om uit- en insluiting *an sich*; maar om de vraag hoe die wereld die insluitend dan wel uitsluitend werkt, er dan uit ziet. Tegen de achtergrond van het ‘lijden aan de normaliteit’ en met het begrip *gastvrijheid* als vertrekpunt en rode draad, wordt onderzocht hoe die wereld

zou kunnen en moeten veranderen. Kwartiermaken omvat praktijken die laten zien hoe er contexten kunnen worden geschapen waarbinnen mensen gezamenlijk aan de uitbreiding van hun leefwereld kunnen werken. Met inachtneming van alle strijdigheid en spanning die dit soort processen met zich meebrengen, betoogt kwartiermaken dat het mogelijk is om vanuit de ontmoeting in de leefwereld stapje voor stapje de systeemwereld te altereren. Het is complex en het vergt permanente inspanning, maar er zijn mogelijkheden, is de boodschap die in er in doorklinkt.

Meest inspirerend aan het proefschrift acht ik het feit dat Kal meteen al in het begin vier risico's ('ongemakkelijke vragen') van kwartiermaken benoemt en daarmee voorkomt dat het weggezet kan worden als ideologie. Allereerst wordt erop gewezen dat het verwoorden en problematiseren van de integratie van een bepaalde doelgroep het wij-zij denken en het verschil tussen gek en normaal in stand kan houden of zelfs mogelijk kan bevorderen (*essentialisme*). Een tweede vraag is of de oriëntatie op de relatie met de sociale, maatschappelijke en culturele omgeving niet een deel van de werkelijkheid, namelijk die van de gekte zelf, teveel relativeert (*relativisme*). Ten derde wordt het risico benoemd van het *romantiseren* van gekte. En tot slot vraagt Kal zich af of kwartiermaken niet te weinig erkenning geeft aan de idee van gekte als (te diagnosticeren en te behandelen) ziekte, een opvatting die voor sommigen juist zo veel erkenning geeft (*dichotoom denken*). Deze valkuilen zijn belangwekkend! Het zijn namelijk niet alleen relevante vragen voor Kwartiermaken, maar heel kernachtig *de* valkuilen die bij al het GGz-onderzoek op de loer liggen, maar vaak onbesproken blijven. Juist het niet-benoemen en niet-bewust zijn van deze valkuilen kan naar mijn beleving leiden tot een beperkende maakbaarheidsretoriek binnen het onderzoek.

Wat Kal doet is 'de confrontatie met deze risico's aangaan'. Door de valkuilen in het begin te noemen, wordt bovendien de lezer uitgenodigd om als het ware gaandeweg kritisch mee te kijken; gedachte-experimenten uit te voeren om de geldigheid van bevindingen en ontwikkelingen te toetsen. Het is juist deze uitnodiging die de lezer verder brengt. We krijgen vaak genoeg de boodschap van onderzoekers en auteurs mee: 'zo zit het', 'als je dit en dat implementeert, komt het goed met de cliënt', 'deze protocollen bieden de oplossing'. Veel minder vaak biedt wetenschappelijk werk in relatie tot GGz-praktijken, inzicht in de vragen, de *twijfels*, de *dilemma's*, de *bigger picture*, de kritische kanttekeningen. Terwijl dit laatste juist nodig is om tot innovatie te komen.

Voor mij persoonlijk en als onderzoeker gaat Kals proefschrift dus bovenal over vragen, meer nog dan over antwoorden. Het roept voortdurend vragen op die wezenlijk zijn. Ik voel me erdoor geïnspireerd om kritisch te kijken, te exploreren hoe mijn eigen onderzoek naar *empowerment* zich hiertoe verhoudt; waar het overeenkomt en waar het verschilt. Het triggert mij om de discussie aan te willen gaan en vervolgvragen te formuleren. Ik vraag mij af: onder welke omstandigheden komt een vruchtbare, 'gastvrije' dialoog wel en niet tot stand? Met name in relatie tot de (tegen)strijdigheid *in mensen zelf*, de processen in de binnenwereld die ontmoeting, communicatie, samenwerking en verandering belemmeren. Hoe kunnen mensen 'gastvrij' worden naar zichzelf toe, hun interne strijdigheden overstijgen? Het zijn vragen die mij bezighouden en waar ik zeker werk van ga maken de komende jaren. Ik zal

daarbij - geïnspireerd en gesteund door de manier waarop Kal kijkt en onderzoekt - steeds verbinding willen zoeken tussen empirie, theorie, visievorming en beleid, praktijk en ervaringskennis.

Wat ik vurig hoop is dat ook anderen zich door het werk van Doortje Kal uitgenodigd (blijven) voelen om verder verbindend en kritisch onderzoek te initiëren. Het is urgent, zeker in relatie tot de ontwikkeling van verzorgingsstaat naar participatiemaatschappij en AWBZ naar Wmo. Deze tendensen vragen om een bereidheid uit de 'comfortzone' van de kant-en-klaar oplossingen te treden. In termen van kwartiermaken: ook onderzoekers moeten een beetje 'vreemd' worden, willen ze dergelijke processen goed kunnen bestuderen en analyseren. Dat betekent ook dat elke onderzoeker pogingen zou moeten ondernemen zich op een zinvolle wijze tot de verschillende valkuilen van het GGz-onderzoek te verhouden. Dergelijke overwegingen en reflectie zouden het fundament moeten zijn van ieder onderzoek dat de subjectwording van mensen binnen zorg en welzijn tot onderwerp heeft.